

**Laaggeletterdheid in de
gemeente Boxtel**
Een analyse van de doelgroep

Colofon

Titel Laaggeletterdheid in de gemeente Boxtel
Auteur Ir. J. Jongeneelen, Ieteke Bos MSc, Maarten Ooms MA MSc, i.s.m. drs. T. Bersee
Versie 1
Datum 10 september 2008
Projectnummer 11777.18

CINOP
Postbus 1585
5200 BP 's-Hertogenbosch
Tel: 073-6800800
Fax: 073-6123425
www.cinop.nl

© CINOP 2008

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, op welke andere wijze dan ook, zonder vooraf schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

1 Inleiding	1
1.1 Laaggeletterdheid, wat is het probleem?.....	1
1.2 Hoe groot is het probleem in Nederland?	2
1.3 Wat kan de gemeente eraan doen?.....	2
1.4 Wat vindt u in deze onderzoeksrapportage?	2
2 Definities en onderzoeksopzet	3
2.1 Definities.....	3
2.2 Onderzoeksopzet	4
3 Een schets van de problematiek	5
3.1 Kenmerken van laaggeletterden	5
3.2 Enige tienduizenden laaggeletterde jongeren.....	6
3.3 Veel ouderen en 'zware TV-kijkers'	7
3.4 Waar werken ze?	7
3.5 Meer vrouwen dan mannen	8
3.6 Stad én platteland	8
3.7 Laag opgeleid	8
3.8 Sociaal-economische positie en inkomen.....	8
3.9 Autochtoon of allochtoon?	9
3.10 Drie soorten risicofactoren	10
3.11 Vermijdings- en compensatiestrategieën.....	12
3.12 Terug naar school: drempels en motieven.....	13
4 De landelijke en provinciale beleidscontext	16
4.1 Het Landelijk Aanvalsplan Laaggeletterdheid 'Van A tot Z betrokken'	16
4.2 Drie landelijke ondersteuners.....	17
4.3 De rol van de provincie.....	17
5 Laaggeletterdheid in Boxtel	18
5.1 De Gemeente Boxtel	18
Bijlage 1. Verantwoording van de gewogen extrapolatie	20
B1.1 Definitie	20
B1.2 Bronnen	20

1 Inleiding

1.1 Laaggeletterdheid, wat is het probleem?

Uit onderzoek van de OESO blijkt dat anderhalf miljoen Nederlanders veel moeite hebben met lezen en schrijven¹. Deze laaggeletterden staan vaak aan de zijlijn van het maatschappelijk speelveld. Laaggeletterdheid, zo komt namelijk naar voren uit wetenschappelijk onderzoek, is een bron van sociale, culturele en politieke uitsluiting:

- Van de mannelijke laaggeletterden is slechts drie procent ooit publiek actief geweest.
- Slechts 14% van de laaggeletterde mannen is geïnteresseerd in politiek.
- Mannen van tussen de 23 en 33 jaar oud die laaggeletterd zijn, hebben vijf keer minder kans dan anderen om een fulltime baan te vinden.
- Onder 37-jarigen is de kans op werkloosheid bij mannen met een laag niveau van taal- en rekenvaardigheid zes keer zo hoog als bij andere mannen.
- In de VS heeft 79% van de 19 tot 23-jarigen die een sociale uitkering ontvangen, een geletterdheidsniveau beneden het landelijk gemiddelde.
- Van de Britse volwassenen die uitsluitend leven van een sociale uitkering, scoort twee derde op de twee laagste niveaus van geletterdheid².

De uitsluiting die het gevolg is van laaggeletterdheid treft in de eerste plaats de betrokken individuen zelf. Voor hen zijn de gemeentelijke communicatie-uitingen³ vaak weinig toegankelijk. Daardoor lopen zij essentiële informatie en dienstverlening mis. Behalve individuen treft laaggeletterdheid ook de gemeenschap. Zo kost laaggeletterdheid de Nederlandse gemeenten jaarlijks bijna een half miljard euro aan uitkeringen en aan investeringen in zorg⁴. Door laaggeletterdheid krachtig aan te pakken kan een deel van dat geld worden 'terugverdiend'. Bovendien hoeven de medewerkers van gemeentelijke diensten, wanneer hun cliënten beter kunnen lezen en schrijven, minder tijd te besteden aan het invullen van formulieren.

Werkgevers die laaggeletterdheid onder hun eigen personeel aanpakken, verhogen hun productiviteit en versterken zo de lokale economie. De gemeente, die laaggeletterde werknemers heeft in haar reinigingsdienst, groenvoorziening en sociale werkvoorziening, heeft als werkgever uiteraard een voorbeeldfunctie.

¹ *International Adult Literacy Survey*.

² *Assembling the fragments: a review of research on adult basic skills*. DfES, Londen, 2005.

³ De hier bedoelde communicatie omvat niet alleen schriftelijke documenten, zoals correspondentie en formulieren, maar ook de bewegwijzering in gebouwen, de lengte van volgnummers, het gebruik van iconen en pictogrammen, de visuele herkenbaarheid van informatie- en aanspreekpunten, de leesbaarheid van gemeentelijke websites en van teksten op borden, het gebruik van visuele ondersteuning in brochures, het vermijden van onnodig moeilijk taalgebruik, en het goed inschatten van lees- en schrijfproblemen (laaggeletterde cliënten niet het stempel 'nonchalant' of 'agressief' opplakken).

⁴ *Stil vermogen. Een onderzoek naar de maatschappelijke kosten van laaggeletterdheid*. Wim Groot en Henriëtte Maassen van den Brink, Universiteit van Amsterdam, 2006.

1.2 Hoe groot is het probleem in Nederland?

In Nederland zijn tenminste anderhalf miljoen laaggeletterden. Van die anderhalf miljoen is slechts een half miljoen allochtoon. De meeste laaggeletterden (1 miljoen) zijn autochtoon.

De groep van autochtone laaggeletterden is onder te verdelen in een groep van 250.000 'échte' analfabeten, die niet het vermogen hebben tot technisch lezen, en een groep van 750.000 'functioneel' analfabeten, die dit vermogen wél bezitten maar niettemin problemen hebben met lezen en schrijven.

Laaggeletterdheid komt voor bij jong en oud, werkend en niet-werkend, man en vrouw. Dit kunt u aflezen aan de volgende tabel.

aandeel van laaggeletterden in de volwassen Nederlandse bevolking	13%
aandeel van laaggeletterden onder jongeren van 16 tot 24 jaar	7%
aandeel van laaggeletterden in de beroepsbevolking	6%
percentage laaggeletterden onder degenen in de laagste inkomenscategorieën	32%
aandeel van de beroepsbevolking dat geen formele startkwalificatie heeft	28%

Tabel 1.1: Landelijke cijfers. Bron: Landelijk Aanvalsplan Laaggeletterdheid 'Van A tot Z betrokken'.

1.3 Wat kan de gemeente eraan doen?

De gemeente kan laaggeletterdheid op verschillende manieren aanpakken:

- laaggeletterdheid bespreekbaar maken;
- de toegankelijkheid van haar informatie verbeteren;
- investeren in leesbevordering;
- door middel van beter onderwijs laaggeletterdheid voorkómen bij kind, jongere en ouders;
- werkende laaggeletterden laten scholen;
- uitkeringsgerechtigde laaggeletterden naar een lees- en schrijfcurcus sturen.

1.4 Wat vindt u in deze onderzoeksrapportage?

Deze onderzoeksrapportage geeft:

- een heldere definitie van laaggeletterdheid;
- een duidelijke schets van de problematiek en van de kenmerken van laaggeletterden;
- inzicht in de landelijke en provinciale beleidscontext;
- een kwantitatief overzicht van de laaggeletterdheid in de gemeente Boxtel.

2 Definities en onderzoekopzet

2.1 Definities

Tot voor kort sprak men niet van laaggeletterdheid maar van analfabetisme. Analfabeet noemde men degene die niet het vermogen bezat om technisch te lezen. Vroeger volstond dat vermogen om 'mee te kunnen' in de maatschappij. Zo hoefde een laaggeschoolde werknemer vroeger alleen eenvoudige teksten te kunnen ontcijferen en zijn naam te kunnen schrijven. Tegenwoordig is dat anders. De huidige kennissamenleving stelt namelijk steeds hogere eisen aan onze vaardigheden om informatie te verwerken. Nu moet de werknemer bijvoorbeeld ook veiligheidsvoorschriften kunnen lezen, grafieken op beeldschermen kunnen aflezen en percentages kunnen berekenen.

Om die reden spreekt de OESO voortaan van 'geletterdheid'. Geletterdheid wordt door de OESO gedefinieerd als 'de vaardigheid om schriftelijk informatie die functioneel is in het leven van alledag (thuis, werk en samenleving) te begrijpen en adequaat te gebruiken'. Geletterdheid omvat de kennis en vaardigheden die nodig zijn om:

- informatie te begrijpen en te gebruiken uit teksten, zoals redactionele artikelen, nieuwsberichten, gedichten en fictie;
- informatie te vinden en te gebruiken in bijvoorbeeld sollicitatiebrieven, bijsluiters, loonlijsten, transportschema's, kaarten, tabellen en grafieken;
- losse of opeenvolgende rekenkundige bewerkingen uit te voeren aan de hand van getallen⁵.

In dit rapport beperken wij ons tot de eerste van de drie bovenstaande dimensies: het vermogen om informatie uit teksten te begrijpen en te gebruiken. Mensen die hierbij op of onder het laagste niveau zitten (niveau IALS 1 in de OESO-systematiek), worden door de OESO aangemerkt als *laaggeletterd*. In onderstaande tabel kunt u zien hoe niveau 1 van het IALS zich verhoudt tot andere niveauaanduidingen die in Nederland voorkomen, zoals de KSE-criteria, die veelvuldig gebruikt worden in de Nederlandse volwasseneneducatie.

Lezen		
IALS	Blokkendoos Nederlands	Raamwerk NT2
IALS 1	Niveau 1	Niveau A 1
	Niveau 2	Niveau A 2
IALS 2	Niveau 3	Niveau B 1
IALS 3	Niveau 4	Niveau B 2

Tabel 2.1: vergelijking van de meest gebruikte niveaus binnen het lees- en schrijfonderwijs voor volwassen Nederlandstaligen (NT1) respectievelijk anderstaligen (NT2).

⁵ Bij dit laatste kan men denken aan vaardigheden als de totaalprijs bepalen bij het boodschappen doen, een fooi berekenen, een bestelformulier invullen, of het rentebedrag bepalen bij het aangaan van een persoonlijke lening.

In dit rapport reserveren we de term 'laaggeletterden' voor de 15 tot 74-jarigen die niet uitkomen boven niveau IALS1.

2.2 Onderzoeksopzet

Dit rapport beoogt inzichtelijk te maken hoeveel laaggeletterden er ongeveer zijn in de gemeente Boxtel. Hoeveel het er *precies* zijn, is moeilijk aan te geven. Wil men de exacte cijfers achterhalen, dan zal daar een grootschalig, tijdrovend onderzoek naar moeten worden gedaan. Gezien de kosten lijkt zulk een onderzoek vooralsnog niet haalbaar. Wat echter wél haalbaar is gebleken, is om de aantallen zo adequaat mogelijk te schatten op basis van een gewogen extrapolatie. Voor deze oplossing is in dit rapport gekozen. In de extrapolatie is uitgegaan van de volgende drie bronnen:

- CBS populatie 2005;
- *Basisvaardigheden in Nederland*. Willem Houtkoop, Kenniscentrum Max Goote, Amsterdam, 1999;
- *De mensen op niveau 1*. Willem Houtkoop, Kenniscentrum Max Goote, Amsterdam, 2001.

Recentere kwantitatieve informatiebronnen aangaande laaggeletterdheid zijn niet voorhanden.

In het rapport wordt uitgegaan van landelijke cijfers. Deze zijn echter gecorrigeerd wanneer zich lokale afwijkingen voordoen ten opzichte van het landelijk gemiddelde. Deze afwijkingen kunnen betrekking hebben op een vijftal variabelen waarvan uit OESO-onderzoek⁶ blijkt dat zij sterk correleren met laaggeletterdheid. Het gaat om de variabelen opleidingsniveau, percentage niet-werkenden, werkloosheid, etniciteit en leeftijd.

Deze macro-variabelen zeggen overigens niet alles, want soms gaat er een micro-werkelijkheid achter schuil die specifiek is voor de gemeente. Een gemeente kan bijvoorbeeld weliswaar veel allochtonen hebben, maar als die allochtonen in overgrote meerderheid westerse hoogopgeleiden zijn, mag men aannemen dat er zich onder hen maar weinig laaggeletterden bevinden. In zulk een geval verdient het aanbeveling om de schatting bij te stellen op basis van de lokale omstandigheden.

Tenslotte nog een laatste opmerking: in de voorgaande paragraaf gaven we aan dat we de leeftijdsgrens leggen bij 15 jaar respectievelijk 74 jaar. In sommige gevallen was er echter geen informatie beschikbaar over die leeftijdscategorie, doch slechts over laaggeletterden in de leeftijdscategorie van 15 tot en met 65 jaar. In deze gevallen hebben we van de norm moeten afwijken. Voor die afwijkingen is echter in de berekeningen een correctie toegepast. Indien het specifiek gaat om de categorie van 15 tot en met 65-jarigen, wordt dit in het rapport expliciet aangegeven.

⁶ International Adult Literacy Survey (IALS).

3 Een schets van de problematiek

3.1 Kenmerken van laaggeletterden

Laaggeletterde volwassenen hebben relatief lage inkomens⁷ en minder kans op werk. Ook zijn zij vaker werkloos, zo blijkt uit internationaal onderzoek⁸. Laaggeletterde volwassenen met een betaalde baan hebben bovendien veel minder kans dan anderen op een opleiding of training verzorgd door de werkgever⁹. Aangezien volwassenen met een laag niveau van geletterdheid meer geconfronteerd worden met werkloosheid, zijn ze vaker aangewezen op een vervangingsinkomen via de sociale zekerheid¹⁰. Gezien deze correlatie en de samenhang tussen laaggeletterdheid en inkomensniveau, kan de samenleving door taal- en rekenvaardigheden te verbeteren uitkeringsgeld besparen en belastinginkomsten winnen.

Investerings in verhoging van het geletterdheidsniveau begunstigen tevens de condities voor sociale cohesie, kritisch burgerschap en participatie in het maatschappelijke leven. Er ligt dan ook een directe relatie tussen het reduceren van laaggeletterdheid en de doelstellingen van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO).

Bij laaggeletterden is de participatie in het maatschappelijke leven vaak zeer beperkt. Zo laat Brits onderzoek zien dat laaggeletterden nauwelijks deelnemen aan gemeenschapsactiviteiten in buurten, scholen, bewonersgroepen of politieke partijen¹¹. Doordat laaggeletterden weinig participeren en niet lezen, zijn zij een moeilijk te bereiken doelgroep. Een andere factor die hen slecht bereikbaar maakt, is dat velen van hen zich schamen voor hun laaggeletterdheid en deze trachten te verbergen. Het blijkt dat zij een duwtje in de rug nodig hebben, maar dat duwtje kan pas worden gegeven wanneer het taboe dat op laaggeletterdheid rust, wordt doorbroken.

⁷ DfES, *Assembling the fragments: a review of research on adult basic skills*. Londen, 2005.

⁸ Laaggeletterde vrouwen hebben drie maal minder kans dan andere vrouwen om tussen de 23 en 33 jaar een fulltime baan te vinden. Laaggeletterde mannen hebben vijf keer minder kans dan andere mannen om tussen de 23 en 33 jaar een fulltime baan te vinden. Onder 37-jarigen is de kans op werkloosheid bij mannen met een laag niveau van taal- en rekenvaardigheid zes keer zo hoog als bij andere mannen. DfES, *op. cit.*

⁹ Van de laaggeletterde mannen tussen 23 en 33 jaar die een baan hadden, heeft 66% nooit een aanvullende opleiding op het werk gehad. Bij hooggeletterde mannen ligt dat percentage op 36. 78% van de laaggeletterde vrouwen tussen de 23 en 33 jaar met een betaalde baan heeft nimmer een aanvullende opleiding op het werk ontvangen. DfES, *op. cit.*

¹⁰ Uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat 79% van de 19 tot 23-jarigen die leven van een sociale uitkering, een geletterdheidsniveau heeft dat beneden het Amerikaanse gemiddelde ligt. Van de Britse volwassenen die uitsluitend leven van een sociale uitkering, bevindt twee derde zich op de twee laagste niveaus van geletterdheid. DfES, *op. cit.*

¹¹ Drie procent van de laaggeletterde mannen is ooit publiek actief geweest, tegenover dertig procent van de mannen met goede taal- en rekenvaardigheden. Veertien procent van de laaggeletterde vrouwen is ooit publiek actief geweest, tegenover 47% van de vrouwen met goede taal- en rekenvaardigheden. Slechts 14% van de laaggeletterde mannen is geïnteresseerd in politiek, tegenover 53% van de hooggeletterde mannen. De helft van de laaggeletterde mannen is van mening dat geen enkele politieke partij iets goeds kan doen, tegenover 10% van de hooggeletterde mannen. Vrouwen met geringe rekenvaardigheden gaan drie keer minder stemmen dan vrouwen die goed kunnen rekenen. Twintig procent van de volwassenen met een lage geletterdheid is niet op de hoogte van de actualiteit of van belangrijke gebeurtenissen, tegenover 1% van de hooggeletterde volwassenen. DfES, *op. cit.*

3.2 Enige tienduizenden laaggeletterde jongeren

Laaggeletterdheid is niet alleen een probleem van volwassenen: vaak begint het al op jonge leeftijd. Zo hebben jonge kinderen uit 'taalarme' gezinnen een taalachterstand van gemiddeld twee jaar, die zij gedurende hun schoolloopbaan vaak niet meer inlopen. Van de jonge kinderen met taalachterstand heeft ongeveer tien procent van de leerlingen later, op de basisschool, moeite met leren lezen.

Dat is deels te wijten aan dyslexie, waarmee scholen niet altijd goed weten om te gaan, deels aan cognitieve beperkingen en aan achtergrond- en milieukeurmerken.

Na het basisonderwijs te hebben doorlopen, arriveren de leerlingen in het voortgezet onderwijs. Nederlandse leerlingen in het voortgezet onderwijs scoren weliswaar gemiddeld beter dan die in de meeste andere OESO-landen, maar zij die aan de onderkant zitten doen het veel minder goed. Zo is het aantal voortijdig schoolverlaters (56.000) in Nederland relatief groter dan in de overige OESO-landen en behoort elf procent van de leerlingen in het Nederlands voortgezet onderwijs tot de zwakste 25% van de OESO. Zeven procent van de recente schoolverlaters (16 tot 19-jarigen) komt niet verder dan leesniveau 1¹².

Ongeveer een vijfde van de brugklasleerlingen blijkt onvoldoende in staat om de teksten die op school worden aangeboden, met begrip te lezen. Veertien procent van de brugklasleerlingen beschikt over onvoldoende woordkennis¹³.

Net zoals het voortgezet onderwijs heeft ook het middelbaar beroepsonderwijs veel met laaggeletterdheid te kampen: De achterstand in geletterdheid die eerder in de schoolloopbaan is opgelopen, zet zich door tot in het mbo. Het is een verdienste van het onderwijs als die achterstand niet verder toeneemt.

Volgens een onderzoek van CINOP beschikt ruim de helft van de mbo-leerlingen over onvoldoende taalvaardigheid Nederlands om op school en in de beroepspraktijk naar behoren te functioneren¹⁴.

Het onderzoek laat zien dat de taalvaardigheidsdeficiëntie zich manifesteert bij alle ROC's, alle opleidingsniveaus en alle beroepsrichtingen.

Om de leerlingen naar het vereiste geletterdheidsniveau te tillen, zijn uiteraard competente leerkrachten nodig. Een deel van de toekomstige leerkrachten lijkt echter eerst zelf een taal- of rekenachterstand weg te moeten werken: ongeveer tweederde van alle eerstejaars Pabo-stBoxtelten, zo bleek in 2007, zakt voor een taaltoets op het niveau van groep acht van de basisschool.

Hebben leerlingen eenmaal leren lezen, dan moeten ze die vaardigheid gedurende de rest van hun leven ook behouden. Dat doe je door te blijven lezen. De trend is echter dat mensen steeds minder lezen¹⁵. Onder de jongste leeftijdsgroep lopen de leescijfers sneller terug dan onder oudere groepen.

¹² Nederlands rapport *International Adult Literacy Survey*.

¹³ Gegevens ontleend aan *Onderwijsverslag 2003-2004*.

¹⁴ *Nederlands in het middelbaar beroepsonderwijs*. CINOP, 's-Hertogenbosch, 2004.

¹⁵ In 2000 bracht de Nederlandse bevolking wekelijks 23% minder tijd achter een boek door dan in 1995 (SCP-rapport *De sociale staat van Nederland*, p. 123). Nam in 1975 nog de helft van de bevolking elke week een boek ter hand, in 2000 was dat krap een derde (SCP-rapport *Achter de schermen (2004)*, p. 56). Deze trend stabiliseert op dit moment. Het lenen van boeken bij de bibliotheek loopt terug (SCP-rapport *De sociale staat van Nederland*, p. 154). In tien jaar tijd nam bovendien het bereik van tijdschriften en kranten met een zesde af (SCP-rapport *Achter de schermen (2004)*, p. 56).

3.3 Veel ouderen en 'zware TV-kijkers'

Ook onder mensen van hoge leeftijd komt laaggeletterdheid veel voor, veel meer zelfs dan onder jongeren. Zo is van de 56-65 jarigen 20,1% laaggeletterd en van de 66-74 jarigen 37%. Binnen de categorie ouderen blijkt het nogal uit te maken of men werk heeft. Oudere werkenden scoren beter op reken- en taalvaardigheid dan oudere niet-werkenden. Lees- en rekenvaardigheden moeten 'onderhoBoxtel' worden, anders gaan ze achteruit. De werkplek is een omgeving die blijvend eisen stelt aan deze vaardigheden. Zoals te verwachten, hangt leesgedrag sterk (en positief) samen met reken- en taalvaardigheid, maar tv-kijken lijkt eerder contraproductief. Bij oudere, zware tv-kijkers werd een laag niveau van reken- en taalvaardigheid aangetroffen. Het geschetste, soms wat sombere beeld verdient wel enige correctie. Veel ouderen ontwikkelen allerlei slimme strategieën, vaak met hulp van hun sociale netwerk, om eventuele taal- en rekenproblemen het hoofd te bieden. Dit neemt niet weg dat een aanzienlijk deel van de onderzochte ouderen ook zelf aangeeft problemen te hebben met de taal- en rekentaken waar ze in hun dagelijks leven mee geconfronteerd worden.

3.4 Waar werken ze?

Van de circa 350.000 laaggeletterde werknemers in ons land zijn velen werkzaam in de volgende beroepen:

- Automonteur
- Bouwvakker
- Dakdekker, timmerman, vloerenlegger
- Fabrieksarbeider
- Heftruckchauffeur
- Huishoudelijke hulp
- Hulp in de zorg/hulp bij kinderopvang
- Hulpconciërge/huismeester
- Hulpkracht in horeca
- Installateur
- Klusjesman
- Magazijnmedewerker
- Medewerker in land- en tuinbouw
- Medewerker reinigingsdienst en afvalverwerking
- Medewerkster in een naaiatelier/verstelwerk
- Productiemedewerker (fabriekswerk, lopende band/verpakking)
- Schilder en stukadoor
- Schoonmaker/glazenwasser
- Tuinman
- Verkoopmedewerker
- Vrachtwagenchauffeur

3.5 Meer vrouwen dan mannen

Laaggeletterdheid komt zowel onder mannen als vrouwen voor. Vrouwen die thuis het huishoudelijk werk verrichten en geen betaalde arbeid hebben, zijn echter in de regel minder geoefend in lees- en schrijftaken dan mannen. Traditioneel neemt binnen het gezin de man immers de lees-, schrijf- en rekentaken voor zijn rekening. Bankzaken en verzekeringen behoren veelal tot zijn domein. Bovendien hebben meer mannen dan vrouwen een betaalde baan waardoor zij vaker in aanraking komen met lees-, schrijf- en rekentaken. Onder vrouwen die thuis het huishoudelijk werk verrichten en geen betaalde arbeid hebben, bedraagt het percentage laaggeletterden 23%. Ook binnen de groep ouderen blijven de vrouwen gemiddeld achter bij de mannen.

3.6 Stad én platteland

Zowel in stad als platteland komt laaggeletterdheid voor. In steden komt laaggeletterdheid verhoudingsgewijs veel voor in achterstandswijken met goedkope huurwoningen.

3.7 Laag opgeleid

Er bestaat een sterke relatie tussen laaggeletterdheid en opleidingsniveau.

Laaggeletterdheid komt relatief veel voor onder laagopgeleide volwassenen. Zo is 42% van de mensen die niet meer dan lagere school hebben, laaggeletterd¹⁶.

Laaggeletterdheid komt naar verhouding veel voor onder volwassenen:

- die in hun jeugd jaren speciaal onderwijs en praktijkonderwijs gevolgd hebben (leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden; onderwijs voor blinden, doven en kinderen met een psychiatrische stoornis);
- die in hun jeugd jaren werden beschouwd als zorgleerling (kinderen met een beperking) of als achterstandsleerling (kinderen van laagopgeleide allochtone ouders; zigeunerkinderen en kinderen van woonwagenbewoners; schipperskinderen; kinderen van laagopgeleide ouders);
- die het jeugdonderwijs hebben verlaten zonder startkwalificatie (diploma op mbo-2 niveau).

3.8 Sociaal-economische positie en inkomen

Er is een sterke relatie tussen geletterdheid en sociaal-economische positie. Ongeveer 32 procent van de mensen in de laagste inkomenscategorieën is laaggeletterd.

Laaggeletterde mensen zijn zeer in het nadeel op de arbeidsmarkt. Ze zijn veelal aangewezen op onaantrekkelijk laagbetaald werk zonder loopbaanperspectief. Voorts zijn relatief veel laaggeletterden werkzaam in gesubsidieerde arbeid (bijvoorbeeld sociale werkplaatsen). Laaggeletterdheid komt relatief veel voor onder mensen zonder betaalde

¹⁶ W. Houtkoop, *De mensen op niveau 1*. Kenniscentrum Max Goote.

arbeid (bijvoorbeeld huisvrouwen) en mensen met een uitkering (bijstand, WW, WAO en AOW).

3.9 Autochtoon of allochtoon?

Vaak wordt verondersteld dat laaggeletterdheid vooral bij allochtonen voorkomt. Van de ongeveer 1,5 miljoen laaggeletterden in ons land is echter twee derde (een miljoen) autochtoon.

Deze laatste groep laat zich onderverdelen in twee categorieën. De ene groep omvat de 250.000 'échte' analfabeten, die ook in technisch opzicht niet kunnen lezen. De tweede groep, die 750.000 mensen omvat, bestaat uit 'functioneel analfabeten'. Zij kunnen wel technisch lezen, maar zijn niettemin onvoldoende lees- en schrijfvaardig om 'mee te kunnen' in de samenleving.

Het half miljoen allochtone laaggeletterden is evenmin een homogene groep. Allereerst zijn er de mensen die in hun land van herkomst weinig of geen onderwijs hebben genoten en niet gealfabetiseerd zijn in hun eigen moedertaal. Dit is vooral bij niet-westerse allochtonen het geval en speelt het meest bij vrouwen.

Dit kan onder meer liggen aan de tradities in de landen van herkomst, waar de leerplicht slechts in formele zin bestaat en waar meisjes minder kansen op onderwijs hebben. In Nederland zijn vooral allochtone huisvrouwen zonder veel activiteiten buitenshuis en zonder veel contacten met Nederlanders, laaggeletterd. Voorts zijn er de mensen die wel gealfabetiseerd zijn in hun eigen taal, maar die de Nederlandse taal niet of onvoldoende beheersen. Bij volwassenen die tot deze groep behoren, is strikt genomen geen sprake van laaggeletterdheid, maar van taalproblemen die te maken hebben met het leren van een voor hen vreemde taal. Als gevolg van het niet of onvoldoende beheersen van de Nederlandse taal kunnen zij bepaalde belemmeringen ondervinden bij het functioneren in de Nederlandse samenleving. Daarnaast kunnen er voor allochtonen nog een aantal bijkomende belemmeringen genoemd worden zoals:

- onvoldoende kennis over het functioneren van de Nederlandse maatschappij (bijvoorbeeld op gebieden als onderwijs, werk en gezondheidszorg);
- onzekerheid over de eigen positie binnen de Nederlandse samenleving;
- publieke onwetendheid en misvattingen over mensen van buitenlandse herkomst, door onder meer negatieve beeldvorming in de media;
- scheiding van familie en vrienden;
- het ontbreken van erkenning van diploma's, arbeidservaring en verworven competenties.

Als laatste groep kan genoemd worden de tweede generatie van allochtonen. Veel allochtone kinderen groeien op in een andere thuistaal dan het Nederlands. Dit kan ertoe leiden dat ze een taalachterstand in het Nederlands oplopen die op school niet meer in te halen is en die vervolgens een funeste uitwerking heeft op de onderwijs carrière. Kenmerken als allochtone herkomst, lage opleiding en laag inkomen komen overigens vaak samen voor: allochtonen hebben vaak lagere opleidingsniveaus, mensen met een lage opleiding verdienen meestal minder.

3.10 Drie soorten risicofactoren

Laaggeletterdheid is een complex fenomeen. Zo goed als nooit is er slechts één specifieke oorzaak aan te wijzen waarom iemand niet voldoende heeft leren lezen en schrijven. Vrijwel altijd gaat het om een samenspel van factoren. Over het algemeen komt laaggeletterdheid voort uit iemands sociale, economische, culturele, linguïstische, cognitieve en emotionele achtergrond.

Op basis van gegevens van volwassenen die deelnemen aan lees- en schrijfcursussen is een aantal oorzaken voor laaggeletterdheid aan te wijzen. Deze zijn te vatten onder drie noemers:

- de thuissituatie en de sociale omgeving gedurende de kinderjaren;
- het onderwijs;
- individuele factoren.

Thuissituatie en sociale omgeving

Een taalrijke thuissituatie is van onschatbare waarde bij het voorkomen van laaggeletterdheid. Als er thuis veel gesproken, gediscussieerd en verteld wordt, boeken en tijdschriften worden gelezen en kinderen hierin worden gestimuleerd, dan heeft dat een gunstig effect op de taalontwikkeling.

Van groot belang is ook dat ouders hun kinderen al op zeer vroege leeftijd gaan voorlezen, te beginnen met prentenboeken. Wanneer een leescultuur thuis ontbreekt óf wanneer de ouders weinig belang hechten aan (door)leren óf zelf niet, of onvoldoende kunnen lezen of schrijven, dan is de kans groot dat ouders hun eigen laaggeletterdheid doorgeven aan hun kinderen. Kinderen die opgroeien in een taalarme omgeving kunnen een taalachterstand oplopen die op school niet of moeilijk valt weg te werken. Een schriftelijke cultuur kan in de thuissituatie en de sociale omgeving zelfs geheel ontbreken, zoals in het geval van woonwagenbewoners en zigeuners.

Daarnaast kan er een kloof zijn tussen de thuistaal en de taal die op school wordt onderwezen. Dit speelt bij allochtone kinderen die thuis bijvoorbeeld Turks of Arabisch spreken of bij autochtone achterstandsleerlingen die thuis een dialect spreken.

Bij ouderen komt het nog voor dat ze vroeger vanwege de financiële situatie van het gezin vroeg van school werden gehaald om mee te werken. Vooral op het platteland was het niet ongebruikelijk dat kinderen tijdelijk van school bleven om mee te helpen bij seizoenswerkzaamheden. Uit verhalen van deelnemers uit de basiseducatie blijkt dat hun ouders de leerplicht niet altijd even serieus namen en hun kinderen bijvoorbeeld vaak thuis hielden om te helpen met het huishouden, op de kermis of op het land.

Kinderen die opgroeien in een problematische thuissituatie (verwaarlozing, alcoholmisbruik, incest, huiselijk geweld, dood van een van de ouders e.d.) lopen een verhoogd risico op laaggeletterdheid. Met name traumatische ervaringen kunnen een reden zijn waardoor het leren niet lukt.

Het onderwijs

Veel laaggeletterden hebben de volledige leerplichtperiode doorlopen, maar kunnen desondanks niet voldoende lezen en schrijven. Zonder onrecht te doen aan onderwijsvernieuwingen, aangepaste taalmethoden, remediërende programma's en extra aandacht voor achterstands- en zorgleerlingen, gaat het in het Nederlandse onderwijs door de bank genomen om een praktijk met grote klassen en klassikale onderwijsvormen,

waarin een klas geacht wordt een relatief homogene groep te zijn. Dit impliceert dat er in de leerstof en in het didactisch en pedagogisch handelen wordt uitgegaan van de grootste gemene deler. De onderwijspraktijk is gebaseerd op standaardisatie en daarom is er voor de lesgever, uitzonderingen daar gelaten, weinig ruimte om aandacht te besteden aan individuele verschillen in prestatieniveaus, in sociaal-culturele achtergronden en daarmee verbonden belangstellingssferen.

De gevolgen laten zich raden. Langzame leerders haken af, kinderen bij wie de schooltaal en –cultuur sterk afwijkt van de thuistaal en –cultuur vinden geen aansluiting. En zij die wellicht beter leren lezen en schrijven via een andere dan de standaardmethode worden niet op alle scholen met de juiste pedagogische zorg omgeven en doorlopen de schoolperiode zonder goed te leren lezen en schrijven. Vaak raken deze leerlingen in een neerwaartse spiraal van falen waaruit het moeilijk is om te ontsnappen. Het uitvalpercentage allochtone leerlingen is relatief hoog.

Individuele factoren

Verder zijn er bij laaggeletterdheid veel individuele factoren in het spel.

Allereerst zijn er volwassenen die vanwege ziekte (lichamelijk en/of psychiatrisch) of andere persoonlijke redenen weinig onderwijs hebben gevolgd. Bovendien kunnen de taalontwikkeling en de schoolloopbaan negatief beïnvloed worden door een grote verscheidenheid aan individuele beperkingen. Daarbij gaat het onder meer om:

- Lichamelijke beperkingen. Blindheid en slechthoortheid en vooral doofheid en slechthoortheid hebben een vertragend effect op de taalontwikkeling.
- Beperkingen door hersenletsel. Door een hersenbloeding of een coma kunnen de taalfuncties in de hersenen zijn aangetast (bijvoorbeeld afasie).
- Cognitieve beperking (mensen met een beperkt intellectueel vermogen). Het niveau van lezen en schrijven van mensen met een cognitieve beperking kan sterk wisselen, maar in de regel komt het niet boven het niveau van laaggeletterdheid.
- Beperkingen door leer-, ontwikkelings- en gedragsstoornissen o.a. ADHD, PDD-NOS (waaronder autisme), DSD/dyspraxie (onhandige motoriek) en NLD (Non-verbal Learning Disabilities). Deze beperkingen zijn veelal neurobiologisch van aard en hebben niets te maken met een intelligentietekort, maar wel met de informatieverwerking in de hersenen.

Dyslexie

In het rijtje van bovengenoemde stoornissen hoort ook dyslexie thuis. Het gaat om een leerhandicap die de automatisering van het lezen en schrijven (spellen) ernstig belemmert. Ongeveer 3 procent van de schoolgaande jeugd zou last hebben van dyslexie. Over de oorzaken van dyslexie is wetenschappelijk geen eenduidigheid. Een dyslexieverklaring kan alleen afgegeven worden door een orthopedagoog of leerpsycholoog na een uitgebreid psychodiagnostisch onderzoek. Een voorzichtige benadering is op zijn plaats. Er zijn vele gradaties van dyslexie en het is niet zo dat iemand met dyslexie helemaal niet zou kunnen leren schrijven en lezen. Indien dyslexie op jonge leeftijd wordt onderkend, kan door middel van een remediërende aanpak een redelijk niveau van geletterdheid bereikt worden. Ook op latere leeftijd is verbetering mogelijk. Bovendien komt het nogal eens voor dat mensen waarvan gedacht werd dat ze dyslectisch waren, via een andere aanpak wel degelijk bleken te kunnen leren lezen en schrijven.

Dyscalculie

Dyscalculie is een leerhandicap die verwant is aan dyslexie. Mensen met dyscalculie hebben problemen bij het begrijpen van de basis van de rekenkunde, zoals breuken, de waarde van de getallen en de verbanden tussen getallen. Zij hebben onder meer moeite met tellen (cijferreeksen); met hoofdrekenen en schatten; met klokkijken en het lezen van recepten; en met ruimtelijke oriëntatie en ruimtelijk inzicht zoals links-rechts oriëntatie, het lezen of onthoBoxtel van cijferreeksen, en het lezen en interpreteren van kaarten, tabellen en afmetingen.

Lezen en schrijven vragen onderhoud

Er zijn volwassenen die op school wel hebben leren lezen en schrijven, maar daarin nooit goed waren en er een hekel aan hebben gekregen. Zij zijn daarom geneigd deze activiteiten in hun werk (buitens- of binnenhuis) zoveel mogelijk te vermijden en uit te besteden aan iemand die ze vertrouwen zoals hun partner of goede vriend. Deze vermijdingsstrategie wordt daarmee zelf een oorzaak van laaggeletterdheid. Bij lezen en schrijven geldt immers het devies 'use it, or lose it'. Wie zwak is in lezen en schrijven en zich er niet voortdurend in oefent, raakt het geleerde makkelijk weer kwijt.

Nooit één enkele oorzaak

Voor alle laaggeletterden in Nederland geldt dat er nooit één enkele oorzaak is aan te wijzen voor het feit dat ze niet voldoende hebben leren lezen en schrijven.

'Leren' is een complex fenomeen waarbij sociale, culturele, economische en individuele omstandigheden altijd een rol spelen.

Ze gaan samen, beïnvloeden en versterken elkaar. In het alfabetiseringsonderwijs aan volwassenen, zowel autochtonen als allochtonen, dat door de Regionale Opleidingencentra wordt uitgevoerd, wordt met deze factoren rekening gehoBoxtel.

3.11 Vermijdings- en compensatiestrategieën

Sommige laaggeletterden ervaren hun laaggeletterdheid zelfs geheel niet als problematisch. Ze komen er rond voor uit en door allerhande vermijdings- en compensatiestrategieën weten ze zich soms heel goed te redden. Veel laaggeletterden ervaren hun geringe lees- en schrijfvaardigheid echter wel als problematisch. Laaggeletterdheid gaat veelal gepaard met een diep schaamtegevoel dat kan leiden tot een teruggetrokken leven, isolement, afhankelijkheid en sociaal-psychologische problemen. Sociale activiteiten waarbij mogelijk lees- en schrijftaken aan de orde komen, worden zoveel mogelijk vermeden. Vooral autochtone laaggeletterden ervaren hun geringe taal- en rekenvaardigheid vaak als een groot persoonlijk falen. Thuis, vroeger op school of later in hun werk hebben ze maar al te vaak gehoord dat ze het aan zichzelf te wijten hebben; dat ze hadden kunnen leren lezen en schrijven als ze er vroeger maar wat harder aan hadden getrokken, als ze maar beter hun best hadden gedaan, als ze maar wat slimmer waren geweest. Niet goed kunnen lezen en schrijven is teruggebracht tot een persoonlijk probleem, een verspeelde of onvoldoende benutte kans. Bovendien denken veel laaggeletterden dat zij de enige zijn. Niet zelden voelen zij zich eenzaam aan hun lot overgelaten in een wereld waarin schijnbaar iedereen kan lezen en schrijven.

Veel laaggeletterden hebben een overlevingsstrategie ontwikkeld die gebaseerd is op vermijding, bedrog en compensatie. Hun leven wordt beheerst door de angst om tegen de lamp te lopen. Er zijn gevallen bekend van mensen die hun laaggeletterdheid niet alleen voor vrienden en collega's verborgen hoBoxtel, maar zelfs voor hun partner en eigen kinderen.

3.12 Terug naar school: drempels en motieven

Hoewel laaggeletterde volwassenen heel veel te winnen hebben bij scholing, zijn ze hiertoe moeilijk te activeren. Dit geldt in het bijzonder voor de groep van laaggeletterden. Hieronder volgt een lijst van de belangrijkste drempels voor onderwijs.

Drempels

Schaamte

Op laaggeletterdheid rust nog altijd een groot taboe. Veel mensen schamen zich dat zij moeite hebben met lezen, schrijven en rekenen. Hun schaamte blokkeert de weg naar een cursus. Er is een soort van emotionele '*coming out*' voor nodig om de weg naar onderwijs vrij te maken.

Negatieve schoolervaringen

Voor veel mensen was het jeugdonderwijs een grote teleurstelling. Ze hebben een hartgrondige hekel gekregen aan het schoolse leren en staan daarom niet te springen om zich opnieuw voor school aan te melden. Ze hebben een afweermechanisme opgebouwd om zich te beschermen tegen nieuwe pijnlijke faalervaringen. Zeker voor mensen die vroeger op school gepest werden, is de drempel om weer naar school te gaan hoog.

Faalangst en gebrek aan vertrouwen in het eigen leervermogen

Mede op grond van slechte schoolresultaten hebben mensen geen vertrouwen in hun eigen leervermogen. Een veelgehoorde uitspraak is: "Als ik het vroeger niet kon leren, waarom nu dan wel?".

Zich neergelegd hebben bij geringe taal- en rekenvaardigheid

Er zijn volwassenen die de hoop verloren hebben om ooit beter te leren lezen, schrijven en rekenen. In het verleden is elke poging om het te leren op een mislukking uitgelopen en men heeft de hoop verloren. Ze hebben hun leven ingesteld op hun laaggeletterdheid.

Vermijding en compensatie

Veel laaggeletterden hebben geleerd om zich op een andere manier te redden. Zo worden lees- en schrijftaken uitbesteed aan partner, kinderen, familie, collega's of vrienden. Leestaken kunnen worden gecompenseerd door een goed ontwikkeld geheugen en compensatie t.a.v. rekentaken wordt gevormd via het gebruik van de rekenmachine.

Geen probleem met laaggeletterdheid

Een aantal laaggeletterden ervaart de eigen laaggeletterdheid in het geheel niet als problematisch, komt er rond voor uit en is niet van zins om beter te leren lezen en schrijven. Ze redden zich wel, zo luidt hun stellige overtuiging.

Laaggeletterdheid als ondergeschikt probleem

Laaggeletterden kampen veelal met een meervoudige problematiek. Er kunnen problemen zijn met de gezondheid, financiële problemen, problemen met kinderen en problemen in de relationele sfeer. Bij een accumulatie van problemen, kan het probleem van laaggeletterdheid als een ondergeschikt probleem worden ervaren dat geen directe aandacht behoeft.

Zich van geen probleem bewust

Laaggeletterden kunnen hun eigen lees- en schrijfvaardigheid ook schromelijk overschatten. Omdat ze zo weinig lezen en schrijven, zijn ze zich er niet van bewust dat ze er moeite mee hebben. Vooral jongeren zijn zich niet altijd bewust van hun lage taalniveau. Een veelgehoorde uitspraak is: "Ik kan uitstekend lezen, maar ik begrijp het alleen niet."

Mentaal vergroeid met laaggeletterdheid

Laaggeletterde volwassenen zijn hun hele leven lang al laaggeletterd en zijn zich er niet van bewust dat ze daarin verandering kunnen brengen. Hun laaggeletterdheid is een deel van hun identiteit geworden. Ze zijn mentaal zo vergroeid met hun laaggeletterdheid dat ze helemaal geen behoefte voelen om er iets aan te doen. Mensen die uiteindelijk toch de stap naar onderwijs zetten, vatten de levensperiode die daaraan vooraf ging vaak samen als: "Je wist gewoon niet beter."

Tijd en gelegenheid

Een baan of zorgtaken kunnen het volgen van scholing in de weg staan. Indien laaggeletterde volwassenen betaalde arbeid verrichten, gaat het vaak om een baan met onregelmatige werktijden (ploegendiensten, seizoensarbeid e.d.). Onregelmatig werk valt vaak moeilijk te combineren met het volgen van onderwijs.

Motieven

De motieven om weer terug naar school te gaan, zijn zeer gevarieerd. In gesprekken met deelnemers, komen vaak de volgende zaken naar voren:

Kinderen of kleinkinderen

De deelnemers willen goede ouders zijn en hun kinderen in hun ontwikkeling kunnen blijven volgen. Belangrijke besluitmomenten zijn een kinderwens, de voorleesleeftijd en instroom in het basisonderwijs. Voor grootouders geldt hetzelfde. Het kunnen lezen en schrijven helpt om de band met hun kleinkinderen te verstevigen.

Het wegvallen van de partner

Wanneer de partner wegvalt, komt men er alleen voor te staan. Wanneer de wegvallende partner de schrijf- en leestaken voor zijn rekening nam, dan moet dit door de overblijvende partner overgenomen worden. Dit kan vooral een probleem zijn wanneer er

geen kinderen, familie of vrienden zijn die bijvoorbeeld bij de huisadministratie kunnen inspringen.

Handhaving of positieverbetering op de arbeidsmarkt

Voor de meeste banen is het nodig om enigszins te kunnen schrijven, lezen en rekenen. De wil om werk te vinden of om het te behouden is een belangrijke prikkel tot onderwijs. Verandering van productietechnieken vergt bijscholing en daarvoor moet je kunnen lezen en schrijven. Verder moeten de werknemers in staat zijn om de veiligheidsvoorschriften te lezen. Wie zich wil handhaven op de arbeidsmarkt moet daarom kunnen lezen en schrijven. De wens tot promotie is ook een belangrijke factor.

Tijd en gelegenheid

Relatief veel deelnemers zijn werkloos, arbeidsongeschikt of gepensioneerd. Na een werkzaam leven hebben zij nu tijd voor het volgen van onderwijs.

Veel laaggeletterden die na een lange weg de stap tot onderwijs eindelijk hebben genomen, geven te kennen dat hun leven er aanzienlijk op vooruitgegaan is. Voor de buitenwereld kunnen hun vorderingen misschien beperkt zijn, maar zijzelf kunnen een kleine vordering als een wereld van verschil ervaren. Velen ervaren het leren lezen en schrijven zelfs als een bevrijding. Veel gehoorde uitspraken zijn "ik voel me vrijer en meer zelfverzekerd" en "een nieuwe wereld is voor mij opengestaan". Ze zijn tot activiteiten in staat die ze vroeger voor onmogelijk hielden zoals:

- het voorlezen van de kinderen of kleinkinderen;
- het omgaan met internet en het sturen van een e-mailbericht;
- actief worden in een vereniging of het vrijwilligerswerk.

4 De landelijke en provinciale beleidscontext

Van het landelijke plan gingen op zijn beurt impulsen uit naar de provincie en de gemeenten. Veel lagere overheden hebben thans een eigen aanvalsplan laaggeletterdheid in voorbereiding. In dit hoofdstuk geven we u een globaal overzicht van de verschillende initiatieven in den lande.

4.1 Het Landelijk Aanvalsplan Laaggeletterdheid 'Van A tot Z betrokken'

Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap lanceerde in 2006 het Landelijk Aanvalsplan Laaggeletterdheid 'Van A tot Z betrokken'. Dit landelijk plan omvat een fors aantal maatregelen voor de periode tot en met 2010. Het plan volgt de levensloop van de opgroeiende, lerende en werkende mens. Het gehele onderwijs, van A tot Z, van vroegschoolse educatie tot lerarenopleiding, wordt bij de strijd tegen laaggeletterdheid betrokken. Het plan omvat bovendien een culturele component (leesbevordering). De gedachte achter deze brede benadering is dat laaggeletterdheid voorkómen beter is dan laaggeletterdheid genezen.

Nieuw aan het plan is dat ook werkgevers actief in de strijd tegen laaggeletterdheid worden betrokken. Hun bijdrage krijgt onder meer vorm in cursussen voor laaggeletterde werknemers.

Daarnaast is een voorname rol weggelegd voor de gemeenten. Als lokale overheid, publieke werkgever, uitvoerder van sociale zekerheid en opdrachtgever van de volwasseneneducatie zullen zij samen met de provincies en gefaciliteerd door het Rijk, de regie voeren over lokale en regionale samenwerkingsarrangementen op het gebied van scholing, onderwijs en leesbevordering. Ook bij activiteiten als bewustmaking, taboedoorbreking en werving van cursisten zet het Aanvalsplan in op lokaal niveau, omdat daar de meeste kennis aanwezig is en omdat daar het best kan worden geworven onder de doelgroep. Er zal dan ook zoveel mogelijk worden aangesloten bij al bestaande plaatselijke en regionale initiatieven.

De ambitie van het Aanvalsplan is om binnen nu en 2010 de volgende zes mijlpalen te bereiken:

- 1 het percentage leerlingen voortgezet onderwijs dat op of onder PISA-leesniveau 1 zit (thans 11%), terugdringen tot 10 procent, rekening houdend met een verwachte toename van deze probleemgroep in 2010;
- 2 het aantal werkgevers dat actief bijdraagt aan de bestrijding van laaggeletterdheid, met 50 tot 100 procent vergroten;
- 3 de totstandkoming van 9 provinciale aanvalsplannen en van een aanzienlijk aantal gemeentelijke aanvalsplannen;
- 4 de uitvoering van lokale en regionale leesbevorderingsplannen in een meerderheid van de gemeenten;
- 5 de verhoging van het aantal deelnemers aan alfabetiseringscursussen tot rond de 12.500;
- 6 de verbetering van de effectiviteit met betrekking tot de bestrijding van laaggeletterdheid door onderzoek, monitoring en internationale samenwerking.

4.2 Drie landelijke ondersteuners

Een aantal elementen van het Landelijk Aanvalsplan Laaggeletterdheid betreffen reeds bestaand of lopend beleid van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De uitvoering van de overige elementen wordt landelijk ondersteund door een drietal actoren:

- Stichting Lezen & Schrijven
- Stichting Expertisecentrum ETV.nl
- CINOP

De taakverdeling tussen deze drie ondersteuners is ongeveer als volgt:

- Stichting Lezen & Schrijven helpt het probleem bespreekbaar te maken en in de publiciteit te brengen;
- Stichting Expertisecentrum ETV.nl zendt de TV-serie 'Lees en Schrijf!' uit, die zich speciaal richt op laaggeletterden en als doel heeft deze naar het ROC te leiden;
- CINOP verschaft overheden en scholingsaanbieders beleidsmatige en inhoudelijke ondersteuning.

4.3 De rol van de provincie

De strijd tegen laaggeletterdheid dient vooral te worden gevoerd op lokaal niveau, dichtbij de mensen. Het primaat in die strijd ligt dan ook bij de gemeenten. Voor de provincie is geen uitvoerende rol weggelegd. Wel kan de provincie gemeentelijke en regionale initiatieven stimuleren door een faciliterende, coördinerende of aanjaagfunctie te vervullen. Steeds meer provincies doen dat door middel van een provinciaal aanvalsplan, dat de verschillende lokale aanvalsplannen coördineert. Voorbeelden hiervan zijn de aanvalsplannen van de provincie Zuid-Holland, de provincie Utrecht, de drie noordelijke provincies en de campagne 'Kennis is meedoen' in de provincie Noord-Brabant. Andere provincies, zoals Zeeland, zitten nog in de fase van een doelgroep- en haalbaarheidsonderzoek.

Behalve aanjager is de provincie ook, vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO), verantwoordelijk voor de tweedelijnsactiviteiten op sociaal-maatschappelijk vlak.

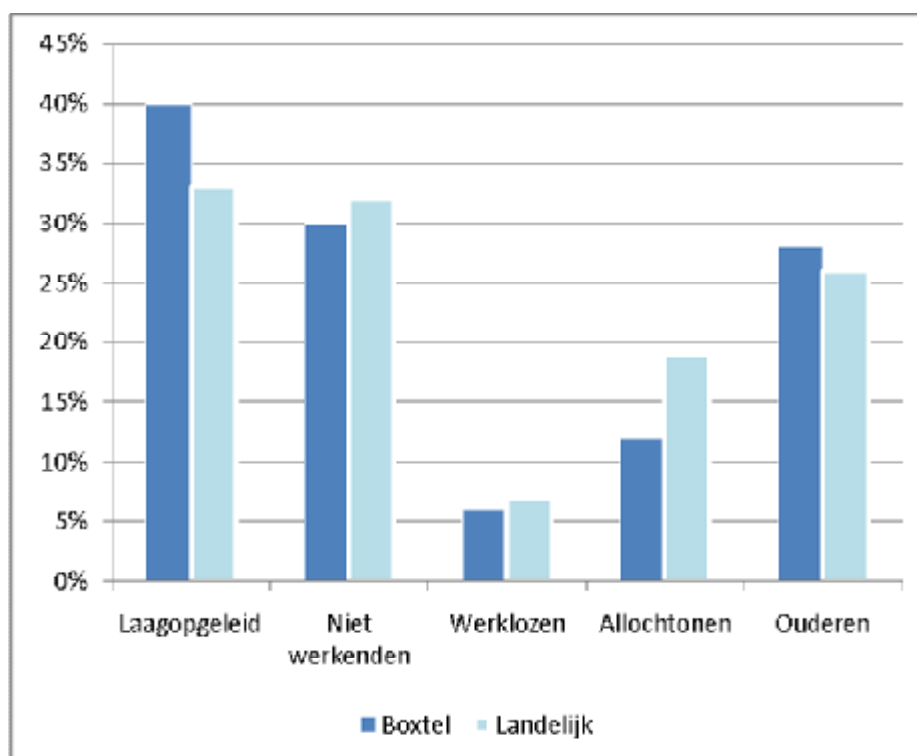
5 Laaggeletterdheid in Boxtel

5.1 De Gemeente Boxtel

Veel gemeenten onderschatten de ernst en omvang van de problematiek van laaggeletterdheid. De precieze (lokale) omvang laat zich overigens slechts bepalen door een groots opgezet wetenschappelijk onderzoek. Zulk een onderzoek zou echter veel tijd vergen en is bovendien zeer kostbaar. Een redelijk en haalbaar alternatief is om een voorzichtige inschatting te maken op basis van een door CINOP aangeleverde extrapolatie van landelijke onderzoeksgegevens naar de plaatselijke situatie. In die extrapolatie worden de landelijke cijfers gecorrigeerd voor lokale over- en ondervetegenwoordiging van doelgroepen wier kenmerken sterk corresponderen met laaggeletterdheid. Hieronder vindt u het resultaat van deze methode.

De meest recente landelijke cijfers stammen uit de *International Adult Literacy Survey* (IALS, 1995). Uit dit onderzoek van de OESO is gebleken dat laaggeletterdheid sterk correleert met de variabelen opleidingsniveau, niet-werkenden, werkloosheid, etniciteit en leeftijd. Voor de lokale en landelijke bevolkingscijfers is gebruik gemaakt van CBS gegevens van 2005. Bij de vertaling van de landelijke cijfers naar de plaatselijke situatie vinden we het niet verantwoord een inschatting te maken voor gemeenten met minder dan 20.000 inwoners. De foutenkans wordt dan te groot.

De percentuele scores op de eerdergenoemde met laaggeletterdheid correlerende variabelen in de gemeente Boxtel worden in onderstaande figuur vergeleken met de landelijke percentuele scores. Op drie van de vijf variabelen is het percentage in de gemeente Boxtel lager dan het landelijk percentage.

Figuur 5.1: Verschillende variabelen in de gemeente Boxtel.

Bij het vergaren van de cijfers is gebruik gemaakt van de uitkomsten van een landelijke steekproef. Het landelijk karakter van die steekproef heeft als consequentie, dat de schattingen minder nauwkeurig zijn naarmate gemeenten en doelgroepen kleiner worden. Voor Boxtel is, met in achtneming van deze beperkingen, tot een zo goed mogelijke schatting van het aantal laaggeletterden gekomen. Hierbij is er gewogen aan de hand van onderliggende criteria:

- De regionale afwijkingen van de variabelen ten opzichte van de landelijke cijfers.
- De geschatte grootte van de aantallen laaggeletterden binnen de variabelen.

Van een totale bevolking voor Boxtel van ruim 30.000 inwoners heeft dit rapport betrekking op laaggeletterden in de leeftijdscategorie van 15 tot en met 74 jaar. De totale bevolking van 15-74 jarigen bedraagt ruim 22.000.

Landelijk is circa 13% van degenen die tot de leeftijdscategorie 15-74 jaar behoren laaggeletterd. In de gemeente Boxtel ligt het geschatte percentage laaggeletterden gelijk aan het landelijke, namelijk op 13%. Voor Boxtel komt dit overeen met een verwacht aantal van meer dan 2.900 laaggeletterden.

Bijlage 1. Verantwoording van de gewogen extrapolatie

B1.1 Definitie

Bij het schatten van de omvang van de problematiek is het belangrijk om uit te gaan van dezelfde definitie van de doelgroep. Dat gebeurt niet altijd. Zo wordt de groep laaggeletterden vaak gereduceerd tot de groep analfabeten. Soms worden zelfs alleen de autochtone analfabeten geteld. De variëteit aan definities maakt cijfers onvergelijkbaar. In dit rapport wordt de volgende definitie gehanteerd (Definitie OESO¹⁷): "*Geletterdheid is de vaardigheid om schriftelijk informatie die functioneel is in het leven van alledag (thuis, werk en samenleving) te begrijpen en adequaat te gebruiken.*" Laaggeletterdheid is het onvermogen daartoe.

B1.2 Bronnen

Voor de berekening van de aantallen laaggeletterden is gebruik gemaakt van de primaire bronnen die de meest recente informatie bevatten:

- CBS populatie 2005;
- *De mensen op niveau 1*. Willem Houtkoop, Kenniscentrum Max Goote, Amsterdam, 2001;
- Statistics Canada & OECD 1995.

De cijfers die zijn gebruikt zijn de meest accurate cijfers die het CBS voorhanden heeft (meestal uit 2005). Daarnaast is gebruikgemaakt van de notitie *De mensen op niveau 1* van Willem Houtkoop van Kenniscentrum Max Goote, uit 2001. De percentages uit het IALS onderzoek waarmee wordt gerekend stammen uit 1995. Recentere cijfers aangaande laaggeletterdheid zijn niet voorhanden. De mate van betrouwbaarheid van de schatting hangt mede af van de grootte van de correlaties die tussen de verschillende variabelen bestaan.

Waarschuwing: de geschatte aantallen en percentages zijn afgeleid van landelijke steekproeven. Indien de samenstelling van populatie van een gemeente of regio afwijkt van een normale samenstelling (bv. veel rijkere ouderen, veel stBoxtelten, erg weinig allochtonen enz.) is de betrouwbaarheid van de schatting daarvan sterk afhankelijk. Het is verstandig om in een dergelijke situatie een plaatselijke of regionale analyse te maken waarna de schatting aan de omstandigheden kan worden aangepast.

¹⁷ 'Laaggeletterd' is iemand wanneer hij onder of op niveau 1 scoort van wat in de International Adult Literacy Survey van de OESO *prose literacy* wordt genoemd. *Prose literacy* is het vermogen om informatie te begrijpen en te gebruiken uit teksten (bijvoorbeeld redactionele artikelen, nieuwsberichten, gedichten, fictie).